

Jogtörténeti Parerga

Ünnepi tanulmányok

Mezey Barna

60. születésnapja

tiszteletére

Szerkesztette

Máthé Gábor

Révész T. Mihály

Gosztonyi Gergely

Budapest, 2013

TÁMOGATÓK

Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© A szerzők, 2013

ISBN 978 963 312 166 5

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: az ELTE Társadalomtudományi Kar dékánja
Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente
Szakszerkesztő: Borsos-Szabó Ágnes és Bérci Ildikó
Nyomdai munkák: Multiszolg Bt.
Tipográfia: Anders Tibor

Tartalom

<i>Laudatio</i>	9
<i>Antal Tamás</i>	
Szilágyi Dezső, Lehoczky Kálmán és a pozsonyi ítélőtábla szervezése	13
<i>Balogh Elemér</i>	
Büntető anyagi jogelvek megjelenése a korai magyar kútfőkben	22
<i>Bódiné Beliznai Kinga</i>	
Kivégzési rituálék	31
<i>Barna Attila</i>	
A politikai büntettek szabályozásával kapcsolatos viták az 1843. évi büntetőkódex- javaslat anyagi jogi részének tárgyalásai során	45
<i>Béli Gábor</i>	
Börtönviselés perbeli egyezség alapján a XIII. században	66
<i>Blazovich László</i>	
A bíró jogállása a <i>Budai jogkönyv</i> ben	73
<i>Fleck Zoltán</i>	
Kritikai szemlélet és jogászképzés	84
<i>Földi András</i>	
Adalékok a tekintély (<i>auctoritas</i>) fogalmának eredetéhez	91
<i>Frey Dóra</i>	
Büntetés bűn nélkül?	100
<i>Gedeon Magdolna</i>	
A bányamunkára ítélet szabályai Magyarországon a XVIII. század elején	110
<i>Gosztonyi Gergely</i>	
Képek az első magyar médiatörvény megszületéséhez vezető útról	117
<i>Gönczöl Katalin</i>	
A túlélő börtön	125
<i>Herger Csabáné</i>	
Fábiánék esete Toth Jánossal	132
<i>Homoki-Nagy Mária</i>	
A vagyonmegosztás szabályai	139
<i>Horváth Attila</i>	
A szovjet típusú diktatúra büntetési rendszere	151
<i>Izsák Lajos</i>	
Az első „népfrontos” választás Magyarországon 1949-ben	165

<i>Kajtár István</i>	
Az antik görögök tengeri háborúi a Kr. e. V. században (Hatalom és jog)	182
<i>Karácsony András</i>	
Fejedelem a gondviselésben	188
<i>Képes György</i>	
Az 1809. évi svéd alaptörvény	195
<i>Kisteleki Károly</i>	
A nemzetfelfogás és az állampolgárság kapcsolódási pontjai – különös tekintettel a magyar jogfejlődésre	208
<i>Komáromi László</i>	
Demokrácia és diktatúra	216
<i>Koncz Ibolya Katalin</i>	
A végleges nőtartás egyes kérdései a polgári Magyarország joggyakorlatában	223
<i>Korsósné Delacasse Krisztina</i>	
A királyi ügyész börtönök feletti felügyeleti joga	229
<i>Kukorelli István</i>	
Közvetve vagy közvetlenül?	235
<i>Lévay Miklós</i>	
Az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a fiatalkorúakkal szembeni halálbüntetés és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányellenességéről	247
<i>Máthé Gábor</i>	
Állami beavatkozási kísérlet válságkezelésre a polgári korban	259
<i>Nagy Janka Teodóra</i>	
Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi adatok a magyar büntetés-végrehajtás történetéhez	270
<i>Pálvölgyi Balázs</i>	
Bonyodalmak a Magyar Menház eladása körül, avagy hogyan nem kerülhetett sor egy Amerikai Magyar Intézet létrehozására az 1920-as évek végén	278
<i>Pap András László</i>	
Pallosjog újratöltve?	285
<i>Peres Zsuzsanna</i>	
„Isten megálgyon édes atyámfia”	294
<i>Révész T. Mihály</i>	
A magyar sajtószabályozás kezdetei és hőskora	301
<i>Ruszoly József</i>	
„Eötvösünk és Szemerénk”	313
<i>Schweitzer Gábor</i>	
Az utolsó stáció	322
<i>Stipta István</i>	
A közigazgatási jogviták elbírálásának rendszere 1883-ig	331

<i>P. Szabó Béla</i>	
A nagyszabeni jogakadémia megalapításának előzményei	338
<i>Szabó István</i>	
A választási rendszer az 1920-as nemzetgyűlési választásokon	348
<i>Szigeti Magdolna</i>	
A keletnémet kommunista hatalom összeomlása	356
<i>Varga István</i>	
Az objektív arbitrabilitás magyar szabályozásának története és töréspontjai	363
<i>Varga Norbert</i>	
Az első magyar büntető törvénykönyv (1878:V. tc.) hatálya és az állampolgárság kapcsolata	379
<i>Völgyesi Levente</i>	
A börtönpasztoráció szerepe a fogvatartottak lelki gondozásában	389
<i>Zinner Tibor</i>	
Cionizmus a vádlottak padján 1945 és 1949 között	397
A kötet szerzői	405

Az első magyar büntető törvénykönyv (1878:V. tc.) hatálya és az állampolgárság kapcsolata

Az állampolgársági jog komplexitását mutatja, hogy számos jogterülethez kapcsolódik, amelyek közül jelen tanulmány keretében a büntetőjog viszonylatában kerül elemzésre a téma, amellyel a szerző egyben köszönti az ünnepeelt professzort 60. születésnapja alkalmából. A *Csemegi-kódex* megalkotását követően a területi és a személyi hatály megítélése kapcsán kulcsfontosságú szerep jutott az állampolgárságnak. Fontos azt megvizsgálni, hogy egy magyar állampolgár belföldön vagy külföldön, Magyarországon vagy Horvátországon területén követte el a bűncselekményt, hiszen az utóbbi külön kormányzott országrészen az 1855. évi osztrák büntető törvénykönyv maradt hatályban a *Csemegi-kódex* elfogadását követően.¹ A problémát tovább bonyolította, hogy az első állampolgársági törvényünk (1879:L. tc.) szerint nem létezett horvát honosság, hiszen az állampolgárság egy és ugyanaz a magyar korona minden országában. A téma szempontjából jelentős kérdés, hogy az állam büntetőhatalma mely területekre és kikre terjedt ki? Az állam büntetőhatalmát kettős szempontból kell vizsgálni: egyrészt tekintettel kellett lenni az állam polgáira, másrészt a jogrend idegen megsértőire.²

A Csemegi-kódex hatálya

Az 1878:V. törvény cikk hatálya tekintetében le kell szögezni, hogy egy személy mint a bűncselekmény alanya csak abban az esetben büntethető, ha az állam büntetőhatalma kiterjedt az elkövetőre. Ez felveti azt a problémát, hogyan lehet meghatározni azt a személyi kört, akikre a *Csemegi-kódex* hatálya kiterjedt? A korabeli büntetőjogi szakirodalom alapvetően ötféleképpen

¹ Ez a tanulmány részben a "DAAD-Heidelberg-Programm zur Förderung internationaler Gastwissenschaftlerinnen und Gastwissenschaftler" ösztöndíj (A/12/94594/Ref.:521) támogatásával jött létre. VON HIPPEL, R. (1971): *Deutsches Strafrecht. 1. Band, Allgemeine Grundlagen*. Scientia Verlag Aalen, Darmstadt. 382–383; VON LISZT, F. (1996): *Lehrbuch des deutschen Strafrecht*. 1. Band. Keip Verlag, Goldback. 88–90; VON LISZT, F. – SCHMIDT, E. (1927): *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*. Walter de Gruyter & Co., Berlin–Leipzig. 94–95; RÜPING, H. – JEROUSCHEK G. (2007): *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. Verlag C. H. Beck, München. 91–92. Az osztrák büntetőjog kodifikációtörténetéhez: SCHMIDT, E. (1965): *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 244–245; RÜPING, H. (1991): *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung, München. 72.

² SCHNIERER A. (1873): *A büntetőjog általános tanai tekintettel az újabbkori törvényhozásra*. Kiadja: Heckenast Gusztáv, Budapest. 112.

próbálta meghatározni az állam büntető-joghatóságának határát. Tekintettel kellett lenni az idegen országok büntetőjogi autonómiájára, és arra az alapvető büntetőjogi elvre, hogy bűnös büntetlenül ne maradjon.³ Alapvető kérdésként merül fel, hogy az államnak jogában áll-e megbüntetni állampolgárát, ha a bűncselekményt egy másik ország területén követte el? Jogában áll-e büntetőeljárást indítani egy idegen állampolgárral szemben, ha külföldön követte el a bűncselekményt, de utóbb Magyarországra menekült? Melyik állam törvényeit kellett alkalmazni egy külföldön elkövetett bűncselekmény esetén?

A feltétlen büntetőhatalom elve

Ez az elv (*Universalprinzip*) kimondta, hogy minden államnak jogában áll bármely bűncselekmény elkövetőjét felelősségre vonni tekintet nélkül arra, hogy hol és milyen jogtárgy ellen irányul az adott cselekmény.⁴ Ez a teória a korlátlan állami büntetőhatalom gyakorlását támogatta, amely szerint az „állam minden, bárki által és bárhol elkövetett büntett megfenyítésére” jogosult.⁵ Ugyanakkor ez az elv sem „feltétlen”, mert két esetben korlátozást szenved. Schnierer szerint az állam büntető-joghatósága alól kivételt képeztek a külföldön elkövetett büntettek, vétségek és kihágások. A másik esete, hogy az idegen állampolgárt külföldön elkövetett bűncselekményéért csak abban az esetben lehetett felelősségre vonni, ha a sértett hazája részéről megnyilvánuló kiadatás, vagy arra történő felhívás eredménytelen maradt. Ebben az esetben az állam megbüntette az idegen jogrend megsértőjét. Ez azt jelentette, hogy az állam büntető hatalma területtől függetlenül mindenkire kiterjedt.⁶ Megállapítható, hogy ez az elv önmagában nem állta meg a helyét.⁷

A territorialitás elve

Ez a teória (*Territorialitätsprinzip*) rögzíti, hogy az állam büntetőhatalma az adott ország területi határáig terjedt, amelynek keretei között feltétlen büntetőhatalmat gyakorol, de azon túl semmi jogosultsága sincs.⁸ Ez az elv az állam büntetőhatalmának az illetékességét határozta meg,

³ Uő. (1881): *A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény (1878. V. t. cz.) magyarázata*. Franklin-Társulat, Budapest. 30.

⁴ MEZGER, E. – BLEI, H. (1967): *Strafrecht. I. Allgemeiner Teil*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München. 39.

⁵ SCHNIERER 1881: 30–31.

⁶ EDVI ILLÉS K. 1894: *A Magyar büntetőjog általános tanai*. 1. köt. Révai testvérek kiadása, Budapest. 50.

⁷ Schnierer is elvetette a feltétlen büntetőhatalom elvének alkalmazását. SCHNIERER 1881: 31.

⁸ HIPPEL 1971: 2. Band 70–71; WELZEL, H. (1958): *Das deutsche Strafrecht*. Walter de Gruyter & Co., Berlin. 24–25. A szerző itt említette a Schutzprinzip és a Weltrechtsprinzip szerepét a német büntetőjogban. Az utóbbi elvek megítéléséhez: MEZGER–BLEI: i. m. 39. A területi hatályhoz: LISZT: i. m. 121–123; LISZT–SCHMIDT: i. m. 123–125; MEZGER–BLEI: i. m. 36. Külön meghatározásra került, hogy mi minősült „inland”-nek, ami a területi hatály tekintetében kiemelten fontos.

amely arra helyezte a hangsúlyt, hogy az adott állam területén kövessék el a bűncselekményt. Ez azt jelentette, hogy a bűncselekményt – irányuljon az saját, vagy idegen állam jogrendje ellen – feltétlenül meg kell büntetni. Ez az elv az állam feltétlen szuverenitását tartotta szem előtt, mikor meghatározta a büntetőjogi felelősségre vonás általános szabályait. Schnierer ezért helyesen állapította meg, hogy „nem csekély baj volna, ha azon honpolgár, ki külföldön büntényt elkövetve hazájába visszatért, itt egyáltalán nem volna megfenyíthető”.⁹ Ezt a logikai érvelést megfordítva az is megállapítható, hogy az állam védtelen maradna olyan cselekményekkel szemben, amelyeket külföldön követtek el és a haza ellen irányulnak. Kijelenthető, hogy az állam büntetőhatalmának terjedelmét nem lehetett kizárólag az országhatárhoz kötni.¹⁰ A territorialitás elvének konzekvens alkalmazása azt jelentené, hogy az állam területén kívül eső bűncselekmények nem tartoznak az állami szuverenitás körébe. Ennek az lenne a következménye, hogy magyar állampolgárok és idegen honosok külföldön elkövetett bűncselekményeire a magyar állam joghatósága nem terjed ki.¹¹

A perszonalitás elve

A perszonalitás (*Personalitätsprinzip*), vagy más néven az alanyi honosság elve szerint az adott ország törvényeit a külföldön tartózkodó állampolgároknak is be kell tartani.¹² A perszonalitás elve azon közjogi tételre nyugszik, hogy egy személy és az állam között jogviszony jött létre.¹³ Ez azt jelentette, hogy az állam büntető-joghatósága kiterjedt a honpolgárok által elkövetett bűncselekmények elbírálására az ország határain belül és külföldön. Az állam polgárai, vagy,

⁹ SCHNIERER 1881: 32. Ezt az elvet ismertette Csemegi Károly is. EDVI ILLÉS K. – GYOMAI Zs. (1904): *Csemegi Károly művei. 2. köt. III. Anyagi büntetőjog. IV. Bűnvádi eljárás*. Franklin-Társulat, Budapest. 38–41. Csemegi Károly életpályájának bemutatása: MEZEY B.: Egy jogászkarrier a 19. században. (Csemegi Károly 1826–1899.) In: MEZEY B. et al. (2001): *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Osiris Kiadó, Budapest. 9–23.

¹⁰ SCHNIERER 1881: 32.

¹¹ Edvi Illés Károly a következő példával szemléltette a territorialitás elvének hátrányait. Nem lehetne megbüntetni azt a magyar állampolgárt, aki a magyar határtól pár méterre követ el bűncselekményt és a tett elkövetését követően visszatért Magyarországra. EDVI ILLÉS: i. m. 49. Werner a területiség, a perszonalitás és az állam önvédelmi elvét nevezte egyszerű elméleteknek. WERNER R. (1881): A magyar büntetőjog általános elvei. Az 1878: V. és az 1879: XL. törvénycikkek alapján. Franklin-Társulat, Budapest. 73–74. A területiség elvének lényegét ismertette: PAULER T. (1864): *Büntetőjogtan*. 1. köt. Bevezetés. Anyagi büntetőjog általános része. Kiadja: Pfeifer Ferdinánd, Pest. 68. A miniszteri indoklás úgy fogalmaz, hogy a „büntetlenség lenne a merev territorialitás elvének szükségszerű következménye”. LÖW T. (1880): *A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878: 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye*. 1. köt. Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, Budapest. 187. Triffterer ismertette a Territorialitátszempont szerepét az osztrák büntetőjogban. TRIFFTERER, O. (1985): *Österreichisches Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Springer-Verlag, Wien – New York. 33.

¹² HIPPEL: i. m. 2. Band 75–78; WELZEL: i. m. 24; MEZGER–BLEI: i. m. 38.

¹³ EDVI ILLÉS: i. m. 49. Werner szerint is ez az elv az elkövető állampolgárságához köti a büntetőhatalom megállapítását. WERNER: i. m. 74.

ahogy Schnierer fogalmazott: állandó alattvalói (*subditi perpetui*) a magyar törvények hatálya alá tartoznak.¹⁴ „Ez oknál fogva fel van jogosítva az állam nemcsak mindazon törvénszegéseket büntetés alá vonni, melyek akár állandó, akár időleges alattvalók által az ország területén követtek el, hanem büntetőhatósága kiterjedt az államalattvalók által külföldön elkövetett bűntettekre is.”¹⁵ Az állam területén ideiglenesen tartózkodó személyek (*subditi transitorii*) is a státusz (az állam) büntetőjogi hatalma alá tartoznak.¹⁶ Csemegi Károly hangsúlyozta, hogy a perszonalitás elvének egyedüli alkalmazása azt a problémát veti fel, hogy a magyar állampolgárt olyan külföldön elkövetett cselekedetért is büntetni kell, amely csak a magyar Btk. szerint minősül bűncselekménynek.¹⁷ Ennek az elvnek önálló alkalmazása esetén az ország nem érvényesíthette büntetőhatalmát azokkal az idegenekkel szemben, akik külföldön követték el az állam ellen irányuló *delictumot*.¹⁸

Az állam önvédelmének elve

Az eddig említett elvek az állam büntető-joghatóságának a gyakorlását a büntett alanyi momentuma alapján határozták meg. Ezzel szemben az állam önvédelmének elve, a tárgyi honosság (*Realprinzip, Nationalitätsprinzip, passive Personalitätsprinzip*) a büntett tárgyi oldalára helyezi a hangsúlyt, ami azt jelentette, hogy az állam büntetőhatalma csak olyan cselekményekre terjedt ki, amelyeknek tárgya az adott államhoz tartozott.¹⁹ Az állam minden olyan esetben eljárhatott, ha a hozzá tartozó jogtárgyat egy idegen, vagy egy állampolgár külföldön, vagy hazánkban sértett meg. Ennek az elméletnek is voltak hiányosságai. Elkerülte a büntetőjogi felelősségre vonást az az állampolgár, aki külföldön idegen állam jogrendjét megsértette.²⁰

¹⁴ SCHNIERER 1873: 112.

¹⁵ SCHNIERER 1881: 32.

¹⁶ SCHNIERER 1883: 112.

¹⁷ EDVI ILLÉS – GYOMAI: i. m. 42.

¹⁸ Edvi Illés Károly a perszonalitás elvének ugyanazokat a hátrányait emelte ki, mint Schnierer. EDVI ILLÉS: i. m. 49. Vö. SCHNIERER (1881): 32. Az aktív és a passzív *Personalitätsprinzip* szerepét és jelentőségét bemutatta: TRIFFTERER: i. m. 33–34. A törvényjavaslat miniszteri indoklás a kitért a személyiség elvének hiányosságaira. LÖW: i. m. 187–188. Horváth Tibor röviden bemutatta a *Csemegi-kódex* kodifikációját. HORVÁTH T.: Az első Magyar büntető törvénykönyv és kodifikátora: Csemegi Károly. In: MEZEY B. et. al. (2001): *A praxistól a kodifikációig Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Osiris Kiadó, Budapest. 14–25. A klasszikus büntetőjogi iskola jegyeit magán viselő kódex rövid jellemzése: NAGY F. (2008): *A magyar büntetőjog általános része*. HVG-ORAC, Budapest. 37–38; FÖLDVÁRI J. (2003): *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Osiris Kiadó, Budapest. 39–40; BÉKÉS I. (2003): *A magyar büntetőjog története a Csemegi-kódextől napjainkig. A jogállami büntetőjog*. In: BÉKÉS I. (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész*. HVG-ORAC, Budapest. 38–40; BLASKÓ B. (2002): *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Rejtjel Kiadó, Budapest. 54–55; BALOGH E. (2008): *A magyar büntetőjogi dogmatika kezdetei. Jogtörténeti Szemle*, 4. sz. 6–7.

¹⁹ A bűncselekmény tárgyának honosságára vagy „belföldi minőségére” helyezi a hangsúlyt. WERNER: i. m. 74.

²⁰ Schnierer szerint ennek az elvnek kizárólagos alkalmazása ugyanolyan hibákhoz vezet, mint a territorialitás elvének gyakorlata. SCHNIERER 1881: 33. Edvi Illés Károly is ugyanilyen tartalmat tulajdonított ennek

Az összetett elmélet

Ez az elmélet a perszonalitás és az állam önvédelmének elvét kombinálta, amely a gyakorlatban azt jelentette, hogy a büntett alanyi és tárgyi oldalát egyaránt figyelembe vette. E teória szerint alapvetően két körülmény határozza meg az állam büntetőhatalmát. Figyelembe kellett venni, hogy az adott személy az állam állandó vagy ideiglenes alattvalója (*subditus perpetuus vel temporarius*) és azt, hogy a sértett jogtárgy az adott országhoz tartozott, a „status jogrendjének egy alkatrészét” (*Zugehörigkeit des verletzten Rechtsgutes*) képezte.²¹

Ez az elmélet nem tett különbséget a között, hogy a sértett jogtárgy külföldön vagy belöldön található. Az állam büntetőhatalma kiterjedt azokra az esetekre is, amikor az állampolgár idegen jogtárgy sérelmére külföldön követte el a bűncselekményt. Schnierer szerint ez az elmélet alkalmas arra, hogy az állam büntetőhatalmát úgy terjessze ki, hogy mind a korabeli jogeszmé követelményeit, mind pedig a nemzetközi viszonyokat figyelembe vegye. Ez az elv nem szorítkozott kizárólag az állampolgárok által elkövetett jogsértések megbüntetésére, hanem büntetni rendelte idegen honpolgárok azon cselekedeteit is, amelyek az adott ország büntetőjoga által védett jogtárgyak ellen irányultak. Nemcsak a „honpolgárokra, hanem idegenekre nézve is kötelezők” az ország törvényei „ennélfogva azok megsértője igazságosan alá lesz vetve a sértett állam büntetőhatalmának”.²² Véleménye szerint az állam jogosan várta el a területére lépő idegen állampolgároktól a jogszabálykövető magatartás tanúsítását.

Milyen elvek támasztották alá e teória szerint az állam büntetőhatalmát? Fő szabályként az állam területén elkövetett bűncselekményekre az adott ország büntetőjogát kellett alkalmazni. Egyáltalán nem mellékes, hogy az elkövető az adott ország honpolgára-e vagy sem. Vizsgálni kellett, hogy a sértett jogtárgy milyen viszonyban állt az érintett állammal. Ez persze azt is jelentette, hogy ugyanabban az esetben több állam is jogosulttá válhatott büntetőhatalmának gyakorlására. Ez a probléma felveti azt a kérdést, hogyan viszonyul egymáshoz két ország büntető-joghatósága? Abban az esetben, ha egy magyar állampolgár, vagy egy külföldi honos követett el olyan bűncselekményt, amely jogtárgyát tekintve külföldi állam büntető-joghatósága alá tartozott, akkor a külföldön történt büntetés, felmentés, kegyelmezés vagy elévülés konzumálta a belföldi joghatóságot, mert ilyen esetekben ez csak szubszidiárius lehetett. Ellenben, ha olyan jogtárgyról volt szó, amelyre a belföldi állam joghatósága kiterjedt, akkor a külföldön letöltött büntetés, felmentés, kegyelmezés vagy elévülés ellenére sem szűnt meg az ország jogosultsága, hogy az illetőt megbüntesse, de az igazságosság eszméje megkövetelte, hogy a letöltendő büntetésbe a már külföldön

az elvnek. EDVI ILLÉS: i. m. 49. A *Nationalitätsprinzip* ismertetése az osztrák büntetőjogban: TRIFFTERER: i. m. 34. A német büntetőjogban: LISZT-SCHMIDT: i. m. 125.

²¹ SCHNIERER 1881: 33. Edvi Illés Károly ezt nevezte „vegyes elmélet”-nek. EDVI ILLÉS: i. m. 50; WERNER: i. m. 75.

²² Schnierer szerint voltak olyan büntetőjogászok, akik ezen elmélet érvényességét azért tagadták, mert véleményük szerint egy idegennek nem kell ismernie az adott állam büntetőjogszabályait. SCHNIERER 1881: 34.

végrehajtott büntetést arányosan beszámítsák. Ez alapvetően a *ne bis in idem* elvének érvényesülését jelentette.²³

Werner a területiség elvének kiegészítéséből indult ki, de azt a megállapítást teszi, hogy az alanyi honosság elve egyedül nem elégséges a kiegészítéshez, mert az idegenek külföldön elkövetett cselekményei büntetlenül maradnának. Nem megfelelő a területiség és a tárgyi honosság elvének kombinációja sem, mert ebben az esetben a „külföldiek és külföldiek ellen elkövetett bűncselekmények maradnának, főleg ha azokat belföldiek követnék el, büntetlenül”.²⁴ Werner szerint Schnierer az alanyi és a tárgyi honosság rendszerét kötötte össze, amely az állam büntetőhatalmát egyfelől az elkövető állampolgárságára, másfelől a jogtárgy azon minőségére alapozta, hogy az az állam jogrendjének részét képezi. Véleménye szerint az állam büntetőhatalmának kimerítő megállapítását az „egyetemes jogrend sérthetlenségének az elve biztosítja csak, amely alapján minden államnak kötelessége a jogokat nem csak saját területén belül, hanem külföldön oltalmazni”.²⁵

A korábban felsorolt elméletek mindegyike tartalmazott elfogadható megoldást, de egyiket sem lehet önmagában kimerítőnek vagy kifogástalannak nevezni.²⁶ A törvényjavaslat indoklásából kiderül, hogy a miniszter sem vélte helyesnek a territorialitás és a perszonalitás elvének egyedül történő alkalmazását.²⁷ A *Csemegi-kódex* egyik elvet sem alkalmazta kizárólagosan. Megállapítható, hogy a területi és személyi hatályról szóló részben rögzített szabályok esetében az 5. § a territorialitás, a 7. § első bekezdése és a 8. § a perszonalitás, a 7. § második bekezdése az állam önvédelmének és a 9. § a feltétlen büntetőhatalom elvére épül.²⁸ Csemegi úgy fogalmaz, hogy a törvénykönyv alapvetően a territorialitás elvét fogadta el, „a melytől több tekintetben a személyiség elvéből származó egyes intézkedések elfogadása által eltérés történt”.²⁹ A külföldön elkövetett kihágások büntetlenek maradtak a magyar szabályok értelmében.³⁰

²³ Uo. 36. Fayer is kiemelte a kétszeres értékelés tilalmának az elvét. FAYER L. (1895): *A magyar büntetőjog kézikönyve. I. Bevezető rész és általános tanok (Btk. 1–125. §§.)*. Franklin-Társulat, Budapest. 109. Nánási László röviden ismertette Fayer munkásságát. NÁNÁSI L. (2004): Fayer László. *Jogtörténeti Szemle*, 2. sz. 47–55; MEZEY B.: Fayer László és az 1843. évi javaslatok anyaggyűjteménye. In: FAYER L. (2004): *Az 1843. évi javaslatok anyaggyűjteménye*. Pytheas, Budapest. 9–13.

²⁴ WERNER: i. m. 75.

²⁵ A szerző is elismeri, hogy ez csak *in abstracto* lehetséges. Uo. 77–76.

²⁶ EDVI ILLÉS: i. m. 50.

²⁷ LÖW: i. m. 186.

²⁸ SCHNIERER 1881: 36–37. A törvény miniszteri indoklása is kiemelte, hogy sem a territorialitás, sem pedig a perszonalitás elve alapján nem lehet meghatározni a büntetőtörvény hatályát. EDVI ILLÉS: i. m. 50.

²⁹ EDVI ILLÉS – GYOMAI: i. m. 44.

³⁰ E szabály alól a véderőről (1889:VI. tc.) és a tenger alatti kábel (1888:XII. tc.) védelméről szóló törvények tettek kivételt. EDVI ILLÉS: i. m. 58. Fayer is az utóbbi kivételt említette. FAYER: i. m. 114.

A területi hatály

Az 1878:V. tc. területi hatálya a magyar állam egész területére kiterjedt, kivéve Horvát-, Szlavón- és Dalmátország területét.³¹ A törvény azt is rögzítette, hogy a *Csemegi-kódexet* kell alkalmazni a magyar területen külföldiek és honpolgárok által elkövetett bűntettek és vétségek elbírálása esetén.³²

A büntetőjog különbséget tett a magyar állam azon területe között, ahol az 1878:V. tc. hatályban volt, ahol az önálló büntető törvényhozás autonóm jognak minősül. Werner az előbbit nevezte „magyar büntetőjogi terület”-nek. A terület kifejezés alatt a magyar állam azon geográfiai részét érte, amelyre a magyar Btk. hatálya kiterjedt.³³ A büntetőjogunk e tekintetben nem tett különbséget az elkövetők állampolgársága szerint.³⁴ Kivételt képeztek a katonai szolgálatot teljesítő személyek, akikre az 1855-ben hatályba lépett osztrák katonai büntető törvénykönyv vonatkozott. Ha pontosan értelmezzük a fentebbi rendelkezéseket, akkor látszólag némi ellentmondást vélhetünk felfedezni.³⁵ Ezek a rendelkezések a területiség elvét jutatták érvényre, amikor kimondták, hogy a magyar állam területén külföldi és magyar honos által elkövetett bűncselekmény elbírálásának a joga a magyar államot illeti meg. Ez alól csak az exterritoriális joggal rendelkező személyek képeztek kivételt.³⁶

³¹ Az 1843. évi büntető anyagi jogi javaslat hatálya kiterjedt volna Magyarországra és a társországokra. FAYER: i. m. 111. Nagy Ferenc is kiemelte a 1843. évi büntető anyagi jogi javaslat jelentőségét. NAGY: i. m. 36; MEZEY B. (2004): A büntetőjogi kodifikáció kezdetei Magyarországon. Bónis György az első Magyar büntető kódex tervezetéről. *Jogtörténeti szemle*, 1. sz. 57; BALOGH: i. m. 6; MÁTHÉ G. (2008): Adalékok a büntetőjog-gyakolat kérdéseire a két nagy kodifikáció között. *Jogtörténeti Szemle*, 4. sz. 8; VARGA J.: Deák és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete. In: DEGRÉ A. (szerk.) (1980): *Zalai Gyűjtemény*. 15. sz. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. 77–109; MEZEY B.: Deák Ferenc és Horvát Boldizsár. In: CSIBI N. – DOMANICZKY E. (szerk.) (2004): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. PTE, Pécs. 78; BALOGH E. (2004): A magyar büntetőjogtervezetek szerkezeti fejlődése. In: TÓTH K. (szerk.): *Tanulmányok dr. Nagy László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica*. Tom. XLIV. Fasc. 1–28. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged. 37; BALOGH E. (2010): *Die ungarische Strafrechtkodifikation im 19. Jahrhundert*. LIT-Verlag, Zürich–Berlin–Münster. 205–307. Fuchs röviden ismertette az osztrák büntetőjog történetét. FUCHS, H. (1995): *Österreichisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I*. Springer-Verlag, Wien – New York. 20; BAUMANN, J. (1968): *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Verlag Ernst und Werner Gieseking, Bielefeld. 41. Az 1852. évi osztrák büntető törvénykönyvről (StrGB): VON HIPPEL, R. (1971): *Deutsches Strafrecht*. Band 1. Allgemeine Grundlagen. Scientia Verlag Aalen, Darmstadt. 382.

³² Deák javaslata is tartalmazta ezt a rendelkezést. FAYER: i. m. 111. Ezen a területen elkövetett *delictumok* esetében a magyar és a horvát lakosokra is a magyar Btk. szabályait kellett alkalmazni. WERNER: i. m. 69.

³³ WERNER: i. m. 69.

³⁴ A kihágásokra is ugyanezek a szabályok vonatkoztak, amelyeket az 1879:XL. tc. rendezett. Uo. 70.

³⁵ SCHNIERER 1881: 36–37; WERNER: i. m. 71.

³⁶ SCHNIERER 1881: 37.

A büntetőjog a magyar állam négyféle területét különböztette meg: a magyar állam azon területét, amely felett a magyar törvényhozás kizárólagos jogot gyakorolt; a horvát és a szlávón területeket, ahol a büntetőjog tekintetében a különkormányzott országrész az 1868:XXX. tc. értelmében autonóm jogkörrel rendelkezett; az Osztrák–Magyar Monarchia azon területét, amellyel a *Pragmatica Sanctio* alapján az 1867:XII. tc. közös monarchiát teremtett; végezetül pedig a törvény különbséget tett az előbb említett területek és minden más, idegen állam között.³⁷

Felmerül a kérdés, hogy a törvénykönyv mit ért külföld alatt? A jogszabály a monarchia másik államának területét külföldnek nyilvánította.³⁸ Természetesen külföldnek minősült Ausztrián kívül még minden más, a magyar koronához nem tartozó ország is. A magyar államterület kiegészítő részét képezték az osztrák–magyar lobogó alatt lévő hajók, amennyiben azokat a magyar tengerészeti hivatal belajstromozta.³⁹ A hadihajó személyzete a tengernek a parti államhoz tartozó részén, a kikötőben azon állam büntetőjogi *jurisdictiója* alá tartozott, amelynek lobogóját viselte, amely a *jus gentium* szabályaiból következett. A Monarchia hadihajóira a katonai törvénykönyv rendelkezései vonatkoztak. Más a megítélése a Monarchia kereskedelmi hajóinak, hiszen ezek lobogója nem kizárólag magyar.⁴⁰ Milyen törvények vonatkoztak a kereskedelmi hajókra a nyílt tengeren? E tekintetben a lajstromozás oldotta meg a kérdést. Ez azt jelentette, hogy a magyar tengerészeti hivataloknál lajstromozott hajókra a magyar büntetőjog szabályait kellett alkalmazni, amelyet a kapitány vagy helyettese, mint a magyar állam képviselői gyakoroltak. A nyílt tengeren magyar hajón elkövetett bűncselekmények esetében a magyar Btk. rendelkezéseit alkalmazták. Az 1868:XXX. tc. értelmében a tengerészet közös ügynek minősült, azaz a *Csemegi-kódex* kötelező erejét nem lehetett kétségbe vonni.⁴¹

A területenkívüliség nemzetközi szabályainál fogva az idegen államok területén állandó vagy ideiglenes jelleggel tartózkodó követek, konzulok és kereskedelmi ügynökök, mint a magyar állam képviselői a *Csemegi-kódex* hatálya alatt álltak. A családtagjaikra is ez a szabály vonatkozott. A kísérő- és szolgaszemélyzetre csak akkor terjedt ki a magyar Btk. hatálya, ha ugyan-

³⁷ EDVI ILLÉS: i. m. 52. Ugyanezt ismertette: SCHNIERER 1881: 37; WERNER: i. m. 68. A miniszteri indoklás is ezeket a területeket említette. Vö. LÖW: i. m. 190.

³⁸ SCHNIERER 1881: 39. Werner külön nevesítette, hogy külföldnek minősültek azok a Lajtán túli tartományok, amelyek képviselték magukat a *Reichsrat*ban. Bosznia-Hercegovina szintén külföldnek minősült. WERNER: i. m. 68.

³⁹ E tekintetben az 1867:XVI. tc. határozta meg a szükséges lépéseket. SCHNIERER 1881: 37. Werner szerint is a magyar állam területének kiegészítő részét képezik azok a hajók, amelyeket a magyar tengerészeti hivatal belajstromozott. WERNER: i. m. 68.

⁴⁰ A témáról bővebben: KAJTÁR I. (2007): A császári és királyi haditengerészet jelképei – jogtörténeti háttérrel. *Jura*, 2. sz. 184–185; NAGY K. (1999): *Nemzetközi jog*. Püski Kiadó, Budapest; uő (1995): *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Antológia Kiadó, Budapest.

⁴¹ A konzuli bíraskodás alá tartozó személyekre is a magyar Btk. rendelkezéseit kellett alkalmazni. EDVI ILLÉS: i. m. 53. Ugyanezt mondja Werner a Törökország és Levante területén, magyar állampolgár által elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban. WERNER: i. m. 80; LÖW: i. m. 191. A témához: ANTAL T. (2004): A konzuli bíraskodás a dualizmus korában. Az 1891. évi XXXI. tc. létrejötté. In: *Publicationes Doctorandorum Juridicorum*. Tom. IV. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged. 5–52.

azon ország állampolgárai, mint a diplomáciai képviselő.⁴² A követek lakóépületei is extrritoriálisnak minősültek, amely területre a rendőrség megfelelő eljárás nélkül nem léphetett be. Ez nem jelentette azt, hogy a menekülő büntettes *asylum*ként használhatta e területeket.⁴³ Idesorolhatók továbbá az idegen államfők, még akkor is, ha az ország területén *incognitó*ban voltak, családtagjaik, személyzetük és az idegen államok hadserege, „mert a hadsereg a zászlóval együtt a katonai fenhatóságot is mindenütt magával hordja”.⁴⁴

A személyi hatály

A törvény személyi hatálya alapvetően a magyar állampolgárokra terjedt ki. A jogszabály pontosan rögzítette, hogy a Monarchia másik országának, Ausztriának a lakosai külföldieknek minősültek, ha a törvény ettől eltérő rendelkezést nem tartalmazott.⁴⁵

Mennyiben büntetendők a hazai igazságszolgáltatási szervek által a magyar büntető törvénykönyv alapján azok a bűncselekmények, amelyeket külföldiek követtek el? Ezt befolyásolta a bűncselekményi kör, de az is befolyásolta a megoldást, hogy az elkövető magyar, osztrák vagy idegen állampolgár-e. A perszonalitás elve alapján a magyar állampolgároknak nemcsak hazánkban, hanem külföldön is be kellett tartani a magyar törvényeket. Ez azt jelentette, hogy ha egy magyar állampolgár büntettet vagy vétséget követett el olyan területen, ahol nem volt hatályban az 1878:V. tc., akkor is a magyar Btk. alapján vonták felelősségre.⁴⁶

Azt a magyar állampolgárt, aki külföldön a magyar állam ellen irányuló felségsértést, a király vagy a királyi ház bántalmazását, hűtlenséget, lázítást vagy pénzhamisítást követett el, a *Csemegikódex* alapján vonták felelősségre még akkor is, ha bűncselekménye miatt külföldön kiszabott büntetést már letöltötte vagy kegyelmet kapott. A külföldön letöltött büntetést be kellett számítani a hazánkban kiszabandó büntetésbe.⁴⁷ Ezt a szabályt abban az esetben is alkalmazni kellett, ha egy idegen állampolgár követette el ezeket a bűncselekményeket és külföldön már felelősségre vonták.

⁴² EDVI ILLÉS: i. m. 58. Schnierer is kivette a követeket az állam büntetőjogi hatalma alól. SCHNIERER 1873: 112.

⁴³ FAYER: i. m. 107. Az állam büntetőjogi hatalma alól kivették továbbá a következő személyeket: az államfőt, a törvényhozó testület tagjait mentelmi joguk felfüggesztéséig és a katonai személyeket. WERNER: i. m. 71–72. Schnierer is kivette az állam büntető joghatósága alól a fejedelmet. SCHNIERER 1873: 112.

⁴⁴ E körön kívül nemzetközi szerződések és kölcsönös megállapodások egyéb kivételt is rögzíthettek. WERNER: i. m. 73. A témához lásd MEZGER–BLEI 1967: 38; JAHRREISS, H. (1930): *Des deutschen Verfassungsvertrags in Tafeln und Übersichten*. Verlag von J. C. B. Mohr, Tübingen. 104.

⁴⁵ A hűtlenség elkövetése esetében a magyar állampolgárokkal azonos módon ítélték meg helyzetüket. SCHNIERER 1881: 38. Következett ez abból a közjogi tényből, hogy Magyarországnak és Ausztriának ugyanaz a személy az államfője.

⁴⁶ Uo. 40.

⁴⁷ Uo. 40. Ugyanezt a szabályt ismertette: FAYER: i. m. 110.

A *Csemegi-kódexet* kellett alkalmazni abban az esetben is, ha egy magyar állampolgár a törvényben meghatározott egyéb büntettet vagy vétséget külföldön követett el, feltéve, hogy cselekménye az elkövetés helye szerint hatályban lévő Btk. alapján is büntetendő volt, nem évült el és az elkövető nem kapott kegyelmet.⁴⁸ Ez a rendelkezés a külföldi állampolgárokra is vonatkozott, ha nem volt helye kiadatásnak és az igazságügyminiszter döntött a bűnvádi eljárás megindításáról.⁴⁹ Az egyházi személyeket nem említette a törvény kivételként, ami azt jelentette, hogy rájuk is kiterjedt a *Csemegi-kódex* hatálya.⁵⁰ A katonai szolgálatban lévő személyekre külön szabályok vonatkoztak.

Az állampolgársági jog meghatározó szerepet játszott a büntetőjogban, amelynek jelentősége az egyes bűncselekmények elbírálása során mutatkozott meg. A büntető törvénykönyv hatályának és az állampolgárságnak mint közjogi státuszának a szoros kapcsolata vitathatatlan. Az egyes elméletek kombinációja, vagy külön történő érvényesítése meghatározta, hogy kiket lehet felelősségre vonni az egyes bűncselekmények elkövetéséért. A *Csemegi-kódex* parlamenti vitája során is felmerült a probléma, ahol a bemutatott téma vonatkozásában az országgyűlési képviselők definiálták az állampolgárság fogalmát, ami közjogi alapját jelentette az 1878:V. tc. hatályának.⁵¹ Megállapítható, hogy az egyes elméletek (a feltétlen büntető hatalom elve, a territorialitás elve, a perszonalitás elve, az állam önvédelmének elve és az összetett elmélet) körül kialakult jogtudományos nézetek lényegében hatással voltak az állampolgárság büntetőjogi relevanciájának a megítélésére. Ennek eredményeként került megfogalmazásra a *Csemegi-kódex* hatálya.

⁴⁸ Az állam kötelessége, hogy a szuverenitását és alkotmányát érintő jogtárgyakat megvédje a kívülről jövő támadásokkal szemben. A *Realprinzip* alapján feltétlenül büntetni kell a külföldiek által e jogtárgyak ellen elkövetett cselekményeket. Ezekben az esetekben az állam joghatóságát az *Universalprinzip* alapján terjesztik ki olyan bűncselekményekre, amelyeket idegen állampolgárok külföldön követnek el. SCHNIERER 1881: 40.

⁴⁹ Az eljárást nem lehetett megindítani, ha az adott cselekmény az elkövetés helye szerinti ország büntetőjoga szerint nem minősült bűncselekménynek, elévült, vagy ha az elkövető kegyelmet kapott. Uo. 41.

⁵⁰ EDVI ILLÉS: i. m. 57. A Deák-féle büntető anyagi jogi javaslat is ugyanezt tartalmazta. FAYER: i. m. 111.

⁵¹ BARNA A. (2010): *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon, különös tekintettel a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi 5. törvénycikk előzményeire és megalkotására*. PhD-kézirat. ELTE, Budapest. 216.